

Kalina Kosacka
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin
e-mail: kalina.lukasiewicz@poczta.umcs.lublin.pl

Językowe przejawy ekspresywności w wypowiedziach młodych artystów

Indicators of expressivity in young artists' utterances

The article presents an analysis of expressive language in utterances of young artists.

Słowa kluczowe: ekspresja, ekspresja językowa, twórczość artystyczna, twórczość literacka
Key words: expression, linguistic expressivity, artistic creativity, literary creativity

1. Ekspresja językowa

Ekspresja językowa rozumiana jest jako ujawnianie się nadawcy w wypowiedzi. Emocja z kolei to rodzaj ekspresji, który polega na uzewnętrznianiu się uczuć (Grabias 2001: 292). Na podstawie ustaleń autorów takich jak Żurawlew, Grepl i Pakosz, Stanisław Grabias przyjmuje, że istnieje ekspresywny system językowy, co oznacza, że w języku występuje zbiór znaków ekspresywnych i reguł regulujących ich używanie (Grabias 2001: 293). Analiza literatury przedmiotu pozwala na odnalezienie językowych wskaźników ekspresywności w każdym podsystemie języka. W swojej monografii S. Grabias (1981) podejmuje zagadnienie ekspresywności języka w podsystemie morfologicznym, szczegółowo omawiając ekspresywność formacji słowotwórczych. Wykazuje on, że uzewnętrznianie się osobowości nadawcy może odbywać się w sposób mniej lub bardziej świadomy. *Przejawianie się* emocji i osobowości nadawcy jest procesem nieuświadomionym – o stanie psychicznym nadawcy wnioskować można na podstawie zachowań pozajęzykowych, takich jak natężenie i barwa głosu, intonacja, tempo mówienia czy gestykulacja (Grabias 1981: 26). *Wyrażanie* procesów psychicznych to zjawisko świadome, choć ukryte w wypowiedzeniu (implicytne). Aby dotrzeć

do ukrytej oceny wyrażanej przez nadawcę, niezbędne jest dokonanie analizy semantycznej (Grabias 1981: 27). Najbardziej świadomą formą ekspresji jest *komunikowanie* emocji. Zachodzi ono przy użyciu nazw stanów uczuciowych i określeń zachowań towarzyszących tym stanom (tamże). Autor ten rozróżnia pięć klas znaków emocjonalnych, takich jak oznaki emocji, znaki stanów emocjonalnych, znaki stanów emocjonalnych i przyczyn emocji, znaki stanów emocjonalnych i przyczyn emocji z komponentem sterowania uczuciami odbiorców (Grabias 2001: 292).

Zagadnienie przejawów ekspresywności w leksykalnym podsystemie języka podejmuje I. Nowakowska-Kempna (1986). Prezentuje ona model analizy konstrukcji zdaniowych z leksykalnymi wykładnikami predykatów, w postaci których wyrażane są stany psychiczne. Autorka ta dokonała omówienia właściwości struktur predykatowych uczuć i przedstawiła metody opisu wyrażen predykatowych oraz transformacji w obrębie struktur i ich właściwości.

A. Wierzbička (1971) podejmuje problem semantyki wypowiedzi emocjonalnych, omawiając znaczenia słów, zwrotów i zdań dotyczących różnego rodzaju uczuć – m.in. miłości, nienawiści, strachu, lubienia, zakochania, zachwyty czy szacunku. Podkreśla ona, że przejawami czystej ekspresji są interiekcje. Emocje mogą być natomiast wyrażane za pomocą zdań wykrzyknikowych, określeń emocjonalnych, wypowiedzi o modusie „czuję” czy predykatów emocjonalnych, które wskazują na źródło emocji (Wierzbička 1969; Gawda 2007: 102).

Zagadnienie składni wypowiedzi emocjonalnych szeroko omawia m.in. A. Grzesiuk (1995). Autorka podkreśla, że wypowiedź zabarwiona emocjonalnie jest pełna równoważników zdań różnego typu. Im większe jest zaangażowanie emocjonalne mówiącego, tym mniej dba on o poprawną formę wypowiedzi (Grzesiuk 1995: 25). W wypowiedziach emocjonalnych często odnaleźć można nagromadzenie pytań retorycznych, które nie mają na celu uzupełnienia wiedzy mówiącego (Grzesiuk 1995: 56). Ponieważ uwaga nadawcy przeżywającego silne emocje skupiona jest na jego aktualnych przeżyciach, a nie na formalnej strukturze wypowiedzi, możliwe jest przerwanie lub rozpad konstrukcji zdaniowej. Takie ułamne struktury składniowe to nagle przerwanie wypowiedzenia, pauzy uczuciowe, nagromadzenie konstrukcji eliptycznych oraz wyodrębnienie części wypowiedzenia w osobne wypowiedzenie (Grzesiuk 1995: 99). Za kolejny środek wyrażania emocji autorka uważa powtórzenia, które, jej zdaniem, zawsze są motywowane (Grzesiuk 1995: 133). Powtórzenia używane są w celu podkreślenia emocjonalnego zaangażowania w sytuację (Labov 1972; Persson 1974; Shepherd 1990; Tannen 1991, za: Gawda 2010b: 279). Dzięki nagromadzeniu powtórzeń wypowiedź

staje się bardziej emocjonalna i empatyczna. Stosowanie powtórzeń jest związane z lękiem przejawianym przez nadawcę (Gawda 2010b: 279). B. Gawda (2010a, 2010b) zwraca uwagę także na znaczenie negacji jako wskaźnika ekspresywności wypowiedzi. Negacje mogą służyć zaprzeczeniu czemuś, podkreśleniu ważnych elementów wypowiedzi, wyrażaniu lęku i wątpliwości oraz tęsknoty (Gawda 2010b: 280). Niezwykle ciekawym zjawiskiem jest stosowanie negacji podwójnych i wielokrotnych, w których wykorzystywane są określenia kategoriyczne takie jak *nigdy*, *nic*, *nikt*. W przeciwieństwie do innego typu negacji, te nie mają na celu zaprzeczenia czemuś, lecz służą położeniu silnego akcentu na czymś, co jest dla nadawcy niezwykle istotne (Gawda 2010a: 252).

2. Osobowość twórczych artystów

Już od wieków artyści uważani byli za osoby wyjątkowe, nieprzeciętne, różniące się od innych. Twórczość wiązana była z obłąkaniem, natomiast samym artystom przypisywano cechy takie jak wrażliwość emocjonalna, wrażliwość na piękno, a także poczucie niezrozumienia i osamotnienia.

Badania naukowe dotyczące związków twórczości z osobowością prowadzone były w dwóch nurtach – skupiały się z jednej strony na poszukiwaniu typowych cech osobowości twórców, z drugiej natomiast polegały na poszukiwaniu osobowościowych mechanizmów generowania twórczości (Nęcka 2012: 137). Edward Nęcka (2012) zaproponował autorski model osobowości twórczej. Jego zdaniem osobowość twórczą można opisać poprzez trzy grupy cech – otwartość, niezależność oraz wytrwałość. Otwartość jest związana z ciekawością poznawczą, zainteresowaniami estetycznymi, plastycznością i giętkością myślenia, potrzebą nowości i zmian oraz zapotrzebowaniem na stymulację i nowe, niezwykle doznania. Cecha ta implikuje tolerancję wobec dwuznaczności i treści słabo zdefiniowanych (Nęcka 2012: 141–142). Niezależność wiąże się z postawą nonkonformistyczną. Wyraża małą podatność na wpływ społeczny, kierowanie się własnymi standardami i zasadami, preferowanie autonomii nawet kosztem odrzucenia i niezrozumienia (Nęcka 2012: 143). Wytrwałość przejawia się w gotowości i zdolności do długotrwałego wysiłku oraz odraczania gratyfikacji (Nęcka 2012: 145).

Mimo nieustannego wzrostu zainteresowania tematyką twórczości literackiej, w dalszym ciągu niewiele jest badań poświęconych twórczym pisarzom – osobom piszącym szeroko rozumiane utwory literackie (np. wiersze, opowiadania, powieści). Badacze poszukują relacji między twórczością literacką a zaburzeniami psychicznymi (Kaufman i Sexton 2006; Kaufman 2001;

Ludwig 1995, 1994). Badania pokazują, że twórczy pisarze często cierpią z powodu schizofrenii, zaburzeń nastroju i częściej niż przedstawiciele innych profesji popełniają samobójstwa (Silvia i Kaufman 2010; Nettle 2006; Kohanyi 2005; Kaufman 2003; Kaufman i Baer 2002; Kaufman 2000; Preti i Miotto 1999; Jamison 1996). J. Piirto wymienia cechy, które charakteryzują osoby twórcze literacko – są to m.in. myślenie metaforyczne, wyobraźnia wizualna, otwartość na doświadczenie, gotowość do bawienia się pomysłami, ambicja, zainteresowanie kwestiami filozoficznymi, szczerłość, zaburzenia psychiczne, depresja, empatia oraz poczucie humoru. Osoby te cenią aspekty etyczne i estetyczne, są wrażliwe, wykazują dużą ciekawość poznawczą (Piirto 2002, 2009). J.C. Kaufman dokonał porównania cech osobowości studentów dziennikarstwa oraz studentów uzdolnionych literacko i wykazał, że studenci uzdolnieni literacko są mniej stabilni emocjonalnie, mniej sumienni, za to bardziej otwarci na doświadczenie (Kaufman 2002).

3. Badania własne

W badaniach własnych postanowiono scharakteryzować wybrane językowe przejawy ekspresywności wypowiedzi młodych osób podejmujących twórczość literacką oraz sprawdzić, czy wypowiedzi młodych poetów i pisarzy charakteryzują się większą ekspresywnością w porównaniu do wypowiedzi osób, które podejmują twórczą aktywność artystyczną w innych dziedzinach oraz osób, które nie podejmują żadnej twórczej aktywności artystycznej. Ponadto postanowiono sprawdzić, jakie cechy osobowości ujawniają się w wypowiedziach młodych artystów. Zdecydowano się opisać i porównać przejawy ekspresywności języka trzech grup: młodzieży podejmującej twórczość literacką, młodzieży podejmującej twórczość artystyczną inną niż literacka oraz młodzieży niepodejmującej twórczej aktywności artystycznej. W tym celu przeanalizowano materiał zebrany od 90 osób – uczniów szkół średnich z obszaru województwa lubelskiego. Osoby badane były proszone o pisemne uzupełnienie szeregu zdań niedokończonych¹ oraz określenie rodzaju podejmowanej przez nie aktywności twórczej. Przebadano łącznie 156 osób, spośród których do analizy wybrano po 30 osób podejmujących twórczość literacką (pisanie wierszy, opowiadań, powieści etc.), podejmujących twórczość artystyczną inną niż literacka (m.in. muzyka, plastyka, taniec, teatr, fotografia) oraz niepodejmujących żadnej twórczej aktywności artystycznej.

¹ Zdania pochodziły z nieopublikowanego narzędzia eksperymentalnego prof. Stanisława Popka Test Zdań Niedokończonych do badania uzdolnień literackich. Narzędzie to składa się z 20 zdań niedokończonych. Zadaniem badanych jest ich uzupełnienie.

Analizie poddano wypowiedzi stanowiące uzupełnienia następujących zdań niedokończonych: „*Odejdź ode mnie, ponieważ...*”, „*Małe, zziębnięte i skulone w kąciku...*”, „*Nie widzisz, że ona cierpi, bo...*”, „*Rozpacz, a także szczęście przeżywała...*”, „*Gdybym zobaczył/a/ wspaniałego/a/...*”.

Materiałem analiz były wypowiedzi pisemne stanowiące uzupełnienia powyższych zdań. Analizowano je pod kątem występowania wskaźników ekspresywności. W różnych podsystemach języka odnaleźć można szereg tego rodzaju wskaźników, jednakże nie wszystkie z nich są częste w swobodnych wypowiedziach, zwłaszcza w wypowiedziach tak krótkich jak uzupełnienia pojedynczych zdań niedokończonych. Dlatego też zdecydowano się ograniczyć analizę jedynie do wybranych wskaźników ekspresywności, najczęściej występujących w wypowiedziach badanych. Wskaźniki te zostały częściowo zaczerpnięte z pracy B. Gawdy (2007: 143 i n.). Poddano je częściowym modyfikacjom i uzupełnieniom (dodano wskaźniki wyrażające ekspresywizmy o charakterze pozytywnym i negatywnym; wszystkie wskaźniki zmodyfikowano tak, aby miały charakter ilościowy i wyrażały liczbę danych określeń lub predykatów). Analizowano każde zdanie oddzielnie, a wskaźniki ilościowe stanowią łączną ilość określeń danego rodzaju we wszystkich zdaniach.

Do analizy wybrano następujące wskaźniki ekspresywności językowej:

1. Wskaźniki złożoności konstrukcji narracji: długość wypowiedzi (określona przez liczbę słów), bogactwo wypowiedzi (każde zdanie oceniane było na trójstopniowej skali: 1 – pojedyncze zdanie lub wyrazy; 2 – zdanie złożone; 3 – zdanie wielokrotnie złożone lub wypowiedź kilkuzdaniowa; wskaźnik stanowi sumę punktów zdobytych łącznie dla wszystkich zdań).

2. Wskaźniki leksykalne: liczba predykatów uczuciowych (*czuję, lubię*), liczba określeń kategoriycznych (*zawsze, nigdy, wszystko*), liczba ekspresywizmów o charakterze negatywnym (*świnia, cham, psisko*) i pozytywnym (*kociątko, słoneczko*), liczba określeń odnoszących się do znaku emocji: negatywnych (*jestem zdenerwowany*), liczba określeń odnoszących się do znaku emocji: pozytywnych (*jest miło*).

3. Wskaźniki składniowe: liczba pytań, liczba pauz (za pauzę uznaje się skreślenie litery, omyłkowo rozpoczęte zdanie, przekreślenia), liczba powtórzeń, liczba wykrzyknień (interiekcje oraz zdania wykrzyknikowe), liczba zdań w trybie przypuszczającym, liczba negacji.

4. Wskaźniki identyfikacji z sytuacją – informują o stopniu zaangażowania nadawcy w sytuację: liczba odniesień do 1.os. l.poj. (*ja, mnie, moje, robię, widzę*), wskaźnik empatii – liczba odniesień jednocześnie do siebie i innej osoby (*lubię cię, pójdę z nim, chciałabym z nim być*).

Porównań grup dokonano, wykorzystując nieparametryczną ANOVĘ rang Kruskala-Wallisa (zmiennie mają charakter ilościowy, jednak ich rozkłady odbiegają od krzywej Gaussa).

Z danych zawartych w tabeli 1 wynika, iż istnieją różnice pomiędzy grupami w zakresie złożoności konstrukcji wypowiedzi pod względem liczby słów oraz bogactwa wypowiedzi.

Tabela 1. Istotność różnic między grupami w zakresie złożoności konstrukcji narracji

Wskaźniki złożoności konstrukcji wypowiedzi	Grupa kontrolna		Twórczość artystyczna		Twórczość literacka		H
	M	SD	M	SD	M	SD	
Liczba słów	24,20	7,70	33,23	17,73	36,97	23,01	5,271 ⁺
Bogactwo wypowiedzi	2,63	1,65	3,73	2,43	4,67	2,93	8,832*

⁺ istotność na poziomie tendencji statystycznej

* istotność na poziomie 0,05

Najwięcej słów użyły w wypowiedziach osoby podejmujące twórczość literacką oraz twórczość artystyczną inną niż literacka. Wypowiedzi o największej liczbie słów tworzyły zarówno konstrukcje kilkuzdaniowe:

„(Nie widzisz, że ona cierpi, bo...) *sprawiliś, że jej dni stały się walką z codziennością. Teraz jej życie składa się ze zmagania i starć ze swoją osobowością*”.²

„(Rozpacz, a także szczęście przeżywała...) *na przemian. Sama nie wiedziała co to znaczy. Może kochała?*”

jak i pojedyncze, rozbudowane zdania:

„(Nie widzisz, że ona cierpi, bo...) *spadła z roweru na dziurawą asfaltową drogę i złamała nogę w pięciu miejscach, przy czym jedno ze złamań było otwarte.*”

„(Gdybym zobaczył/a/ wspaniałego/a/...) *mojego idola, miłość życia i wszystko co daje szczęście to chyba popłynęłyby mi wreszcie łzy, odeszła znieczulica.*”

„(Małe, zziębnięte i skulone w kąciку...) *czai się zło w strachu zamknięte, woła o żałosne politowanie, słyszę jego smutne wołanie; gardząc nim, wzmacniam własną czerń duszy, witając – wchodzę w ogień krwawe mentalnych katuszy.*”

Warto podkreślić, że wypowiedzi młodych twórców literackich charakteryzowały się także rozbięciem struktury, rozpadem konstrukcji systemowej oraz izolacją poszczególnych elementów zdania za pomocą pauz:

„(Rozpacz, a także szczęście przeżywała...) *za każdym razem tak samo – w samotności – po prostu ukrywała swoje uczucia głęboko przed światem.*”

„(Małe, zziębnięte i skulone w kąciку...) *stworzonko patrzyło na mnie swoimi wielkimi bezbronnymi oczami, lecz nie mogłem odczytać z nich żadnej emocji – był to kamień.*”

² Wypowiedzi badanych przywołuję w formie oryginalnej.

Osoby niepodjmujące twórczej aktywności artystycznej tworzyły wypowiedzi krótsze, zawierające znacznie mniej słów:

„(Nie widzisz, że ona cierpi, bo...) *nie chce mojej pomocy.*”

„(Rozpacz, a także szczęście przeżywała...) *mama.*”

„(Odejdź ode mnie, ponieważ...) *jesteś za blisko.*”

„(Małe, zziębnięte i skulone w kąciuku...) *dziecko płakało.*”

„(Gdybym zobaczył/a/ wspaniałego/a/...) *jastrzębia, to bym uciekał.*”

Młodzi twórcy literaccy tworzyli najbardziej bogate wypowiedzi. Były to przede wszystkim konstrukcje składające się z kilku zdań:

„(Gdybym zobaczył/a/ wspaniałego/a/...) *człowieka, nie zazdrościłbym mu. Każdy ma własny rachunek cierpienia. Zazdrość to niewiedza.*”

„(Rozpacz, a także szczęście przeżywała...) *kochając go. Konflikt tragiczny, którego niesposób rozwiązać.*”

„(Nie widzisz, że ona cierpi, bo...) *sprawileś, że jej dni stały się walką z codziennością. Teraz jej życie składa się ze zmagania i starcia ze swoją osobowością.*”

„(Rozpacz, a także szczęście przeżywała...) *na przemian. Sama nie wiedziała co to znaczy. Może kochała?*”

Wskaźniki złożoności konstrukcji wypowiedzi nie są bezpośrednimi wskaźnikami ekspresywności, ale dostarczają informacji na temat sposobu, w jaki konstruowane są wypowiedzi oraz łatwości w ich tworzeniu. Analiza wykazała, że młodzież podejmująca twórczość artystyczną i literacką tworzy wypowiedzi dłuższe i bogatsze, charakteryzujące się rozbiciem struktury, co świadczy o dużym zaangażowaniu emocjonalnym oraz o bogatej reprezentacji uczuć w języku nadawcy.

Dane zawarte w tabeli 2 pokazują, że między grupami występują istotne różnice w zakresie częstości stosowania określeń kategoriycznych oraz wyrażających negatywne emocje.

Tabela 2. Istotność różnic pomiędzy grupami w zakresie wskaźników leksykalnych

Typy wskaźników leksykalnych	Grupa kontrolna		Twórczość artystyczna		Twórczość literacka		H
	M	SD	M	SD	M	SD	
Uczuciowe	0,93	0,78	1,10	1,37	1,53	2,05	0,717
Określenia kategoriyczne	0,37	0,61	0,90	1,06	0,90	0,99	6,913*
Ekspresywizmy negatywne	0,23	0,50	0,50	1,04	0,53	0,73	3,070
Ekspresywizmy pozytywne	0,23	0,43	0,37	0,56	0,53	0,63	4,016
Znak emocji: negatywny	0,43	0,68	0,83	1,26	1,40	1,85	7,960*
Znak emocji: pozytywny	0,33	0,61	0,50	0,68	0,70	1,51	1,505

* istotność na poziomie 0,05

Okazało się, że osoby podejmujące twórczość artystyczną, w tym literacką, w wypowiedziach stosują istotnie więcej określeń kategoriycznych w porównaniu do osób, które nie podejmują żadnej twórczej aktywności artystycznej.

Twórcza młodzież w wypowiedziach zwraca uwagę na powszechność doświadczania zarówno pozytywnych, jak i negatywnych emocji:

„(Rozpacz a także szczęście przeżywała...) **każda** z osób poznających siebie i świat.”

„(Rozpacz a także szczęście przeżywała...) **każdy**.”

„(Gdybym zobaczył/a/ wspaniałego/a/...) człowieka, nie zazdrościłbym mu. **Każdy** ma własny rachunek cierpienia. Zazdrość to niewiedza.”

Młodzi twórcy podkreślają niezmienność i stałość pewnych uczuć i zachowań:

„(Rozpacz, a także szczęście przeżywała...) **za każdym razem tak samo** – w samotności – po prostu ukrywała swoje uczucia głęboko przed światem.”

„(Nie widzisz, że ona cierpi, bo...) **nigdy** nie pokazuje publicznie tego, co czuje, zgrywając bohaterkę.”

„(Rozpacz a także szczęście przeżywała...) **zawsze**, gdy kochała.”

„(Odejdź ode mnie, ponieważ...) **nie** mogę znieść myśli, że **nigdy** mnie nie pokochasz.”

a także niemożność odmiany swojego życia i aktualnego położenia:

„(Rozpacz, a także szczęście przeżywała...) i rozpamiętywanie **wszystkiego** co złe. Nie pozwala ci **nigdy** zapomnieć, daje ujście twoim emocjom jest piękna i oczyszcza mą duszę. Kocham rozpacz bo inni jej nie doceniają.”

„(Gdybym zobaczył/a/ wspaniałego/a/...) człowieka, wiedziałabym, że **nigdy** nie zwróci on na mnie uwagi.”

Wiele wypowiedzi młodych artystów wskazuje na chęć odizolowania się od innych i podkreślenia swojej niezależności i odmienności. Potrzeba ta ujawnia się szczególnie w uzupełnieniach zdania „Odejdź ode mnie, ponieważ...”:

„(Odejdź ode mnie, ponieważ...) **nie** chcę mieć z Tobą **nic** wspólnego.”

„(Odejdź ode mnie, ponieważ...) **kompletnie** nie rozumiem, o czym mówisz i nie chcę tego zrozumieć.”

„(Odejdź ode mnie, ponieważ...) **no** po prostu mam Cię dosyć. Ciebie i tych **wszystkich** ludzi; denerwujecie mnie.”

Uzupełnienia tego zdania w grupie osób niepodejmujących twórczej aktywności artystycznej zawierają niewiele określeń kategoriycznych i nie wskazują tak silnie na poczucie odmienności od innych i potrzebę niezależności:

„(Odejdź ode mnie, ponieważ...) *nie pasujemy do siebie.*”

„(Odejdź ode mnie, ponieważ...) *mam zły humor.*”

„(Odejdź ode mnie, ponieważ...) *nie mam ochoty teraz z tobą rozmawiać.*”

„(Odejdź ode mnie, ponieważ...) *nie lubię fałszywych osób.*”

Młodzi twórcy dostrzegają w innych egoizm i negatywne skutki, jakie wywiera on na innych:

„(Nie widzisz, że ona cierpi, bo...) *jesteś egoistą i myślisz tylko o sobie, ważne są twoje 4 litery i masz gdzieś czy kogoś ranisz.*”

„(Nie widzisz, że ona cierpi, bo...) *nie patrzysz na nią, tylko na siebie.*”

„(Odejdź ode mnie, ponieważ...) *nie widzisz niczego poza czubkiem własnego nosa.*”

Jednocześnie, w wypowiedziach młodych artystów wyraźne jest pragnienie doświadczania miłości i akceptacji oraz deklaracje gotowości do nawiązywania kontaktów i tworzenia relacji:

„(Gdybym zobaczył/a/ wspaniałego/a/...) *Koreańczyka, rzuciłabym się na niego. Szczególnie, gdyby był moim idolem. Krzyczałabym „let me love you” i nie puściła nigdy. Kocham koreańską muzykę i kulturę i jestem totalnie tym tematem zafascynowana.*”

„(Gdybym zobaczył/a/ wspaniałego/a/...) *dziewczynę to bym bez żadnych wahań podszedł i zagadał do niej.*”

Wypowiedzi młodzieży podejmującej twórczość literacką zawierają istotnie więcej określeń wyrażających negatywne emocje niż wypowiedzi pozostałych grup. Młodzi poeci i pisarze często wspominają o negatywnych uczuciach wobec innych osób, które przyjmują różną natężenie – od zdenerwowania:

„(Odejdź ode mnie, ponieważ...) *denerwuje mnie twoja głupota.*”

„(Odejdź ode mnie, ponieważ...) *mnie denerwujesz, nie wnosisz nic do mojego życia, jesteś zbędny, nieistotny, niepotrzebny.*”

poprzez brak sympatii i niechęć przebywania z drugą osobą:

„(Odejdź ode mnie, ponieważ...) *cię nie lubię.*”

aż po nienawiść i chęć wyrządzenia drugiej osobie zła:

„(Nie widzisz, że ona cierpi, bo...) *jesteś zaślepiona nienawiścią.*”

„(Odejdź ode mnie...), *ponieważ nienawidzę cię.*”

Częstą negatywną emocją, która pojawia się w wypowiedziach młodych twórców jest niepokój, strach i przerażenie:

„(Małe, zziębnięte i skulone w kąciku...) *drży ze strachu przed smugą światła.*”

„(Rozpacz, a także szczęście przeżywała...) *w tym samym momencie. Paradoks, którego zawsze bał się doświadczyć.*”

„(Małe, zziębnięte i skulone w kąciku...) *siedziało opuszczone przez wszystkich **prze-
rażone** dziecko.*”

Młodzi literaci wspominają także o cierpieniu, bólu i płaczu, który może być spowodowany różnymi negatywnymi przeżyciami:

„(Rozpacz, a także szczęście przeżywała...) *gdzieś tam w środku, już nie pierwszy raz, lecz wciąż sprawiało jej to **ból.***”

„(Rozpacz, a także szczęście przeżywała...) *jakby wciskały się jej między żebra przez oba uszy, z jednej radość, z drugiej **ból.***”

„(Małe, zziębnięte i skulone w kąciku...) *dzieciątko **płakało.***”

„(Małe, zziębnięte i skulone w kąciku...) *dziecko **płakało** z powodu straty.*”

W wypowiedziach pojawiały się także inne emocje o walencji negatywnej, takie jak zazdrość, smutek, żalność, litość, pogarda:

„(Gdybym zobaczył/a/ wspaniałego/a/...) *człowieka, nie **zazdrościł**by mu. Każdy ma własny rachunek cierpienia. **Zazdrość** to niewiedza.*”

„(Małe, zziębnięte i skulone w kąciku...) *czai się zło w **strachu** zamknięte, woła o **żałosne politowanie**, słyszę jego **smutne** wołanie; **gardząc** nim, wzmacniam własną czerń duszy, witając – wchodzę w ogień krwawe mentalnych katuszy.*”

Stosowanie dużej ilości określeń kategoriowych oraz wyrażających negatywne emocje świadczy o tendencji do generalizowania doznań, postrzeganiu rzeczywistości jako czarno-białej, w której nie ma miejsca na kompromisy, półśrodki i obojętność. Jednocześnie wskazuje to na silne doświadczanie negatywnych emocji i ich bogatą reprezentację językową, skłonności do przeżywania stanów depresyjnych i częste doświadczanie trudności oraz postrzeganie rzeczywistości w ciemnych barwach.

Dane zamieszczone w tabeli 3 przedstawiają porównanie grup pod względem częstości stosowania składniowych wskaźników ekspresywności.

Tabela 3. Istotność różnic pomiędzy grupami w zakresie wskaźników składniowych

Wskaźniki składniowe	Grupa kontrolna		Twórczość artystyczna		Twórczość literacka		H
	M	SD	M	SD	M	SD	
Liczba pytań	0,03	0,18	0,17	0,53	0,13	0,43	1,287
Liczba pauz	0,77	1,17	0,87	1,38	1,13	1,55	1,188
Liczba powtórzeń	0,07	0,25	0,27	0,58	0,70	1,21	7,452*
Wykrzyknienia	0,03	0,18	0,13	0,35	0,20	0,55	2,250
Zdania w trybie przypuszczającym	0,97	0,49	0,90	0,40	1,13	0,68	1,956
Liczba negacji	1,17	0,91	1,83	1,60	1,80	1,40	3,645

* istotność na poziomie 0,05

Młodzież podejmująca twórczą aktywność literacką w wypowiedziach stosuje istotnie więcej powtórzeń niż osoby podejmujące twórczość artystyczną innego rodzaju lub niepodejmujące żadnej twórczej aktywności artystycznej.

Powtórzenia pojawiające się w wypowiedziach młodych pisarzy dotyczą negatywnych emocji i służą ich podkreśleniu:

„(Odejdź ode mnie, ponieważ...) **mnie denerwujesz** i gdybyś wiedział jak **mnie denerwujesz** to sam byś sobie powiedział coś nie miłego.”

„(Nie widzisz, że ona cierpi bo...) sam **krzywdzisz** innych tak, jak ją ktoś **skrzywdził**.”

„(Odejdź ode mnie, ponieważ...) **nie chcę** cię **zranić** tak jak wszystkich **ranie** lub **zniechęcam** aurą swojej **obcej hermetyczności**. Widzę to, ale cóż mogę zrobić? **Niemoc** to moje **drugie imię**.”

Powtórzenia stosowane przez młodych literatów mają na celu także ukazanie sprzeczności uczuć, jakich doświadczają. Odczuwają oni jednocześnie skrajne emocje:

„(Rozpacz, a także szczęście przeżywała...), **widząc Jego rozpacz i szczęście – rozpacz i szczęście** przeżywają osoby **niezrównoważone psychicznie**.”

„(Odejdź ode mnie, ponieważ...) **mam Cię** dość i mimo, że **Cię kocham – idź!**”

Młodzież podejmująca aktywność literacką używa licznych powtórzeń także w celu podkreślenia odmienności i niezależności:

„(Odejdź ode mnie, ponieważ...) **kompletnie nie rozumiem** tego, o czym mówisz i **nie chcę tego rozumieć**.”

„(Nie widzisz, że ona cierpi, bo...) **ktos jej niekocha? Czuje się nieakceptowana**, bo żyje **inaczej**, ubiera się **inaczej**, słucha **innej** muzyki, **kocha inaczej**.”

„(Nie widzisz, że ona cierpi, bo...) **to nie jest jej świat a przed nią droga, którą zna, którą ona wybrała sama**.”

Wykorzystywanie w wypowiedziach licznych powtórzeń świadczy o ważności przeżywanych stanów oraz silnym zaangażowaniu w sytuację. Młodzi literaci mają potrzebę podkreślania uczuć, które przeżywają.

Zamieszczone w tabeli 4 dane wskazują na występowanie istotnych różnic międzygrupowych w zakresie liczby odniesień do 1.os. 1.poj. oraz jednoczesnych odniesień do siebie i innej osoby (wskaźnik empatii).

Porównanie grup wykazało, że osoby podejmujące twórczość literacką używają zdecydowanie więcej odniesień do własnej osoby oraz odniesień jednocześnie do siebie i innych niż osoby z pozostałych grup.

Tabela 4. Istotność różnic w zakresie stopnia identyfikacji z sytuacją uczuciową pomiędzy grupami

Wskaźniki identyfikacji z sytuacją	Grupa kontrolna		Twórczość artystyczna		Twórczość literacka		H
	M	SD	M	SD	M	SD	
Odniesienia do 1.os. 1.poj.	2,00	0,91	2,30	1,21	3,27	2,38	7,045*
Wskaźnik empatii	1,00	0,79	0,97	0,76	2,03	1,16	20,391**

* istotność na poziomie 0,05

** istotność na poziomie 0,001

Odniesienia do własnej osoby mogą służyć wpleceniu w wypowiedź wątków autobiograficznych oraz odniesień do własnych przemyśleń, zasad, zainteresowań:

„(Odejdź ode mnie, ponieważ...) *nie kocham Cię. Leave me alone! Tak naprawdę **nie lubię kogoś odrzucać, gdyż sama jako człowiek tego doświadczyłam.***”

„(Gdybym zobaczył/a/ wspaniałego/a/...) *Koreańczyka, rzuciłabym się na niego. Szczególnie, gdyby był moim idolem. Krzyczałabym „let me love you” i nie puściła nigdy. **Kocham koreańską muzykę i kulturę i jestem totalnie tym tematem zafascynowana.***”

Poprzez odniesienia do *Ja* młodzi pisarze przekazują negatywny obraz własnej osoby jako egoistycznej, zaburzonej, niezasługującej na szczęście, niespełniającej wymogów:

„(Odejdź ode mnie, ponieważ...) ***egoistycznie myślę o sobie.***”

„(Gdybym zobaczył/a/ wspaniałego/a/...) *smoka o złotych łuskach, to byłbym przekonany, że **jest coś ze mną nie tak.***”

„(Gdybym zobaczył/a/ wspaniałego/a/...) *po prostu idealnego i cudownego mężczyznę, **wiedziałabym, że to sen.***”

Liczne odniesienia do własnej osoby w wypowiedziach młodych osób podejmujących twórczość literacką wskazują na ogromną potrzebę niezależności, własnej przestrzeni, izolacji i odpoczynku od innych, przebywania w samotności. Wypowiedzi te świadczą o skonfliktowaniu ze światem zewnętrznym i odrzucaniu innych osób:

„(Odejdź ode mnie, ponieważ...) ***potrzebuję trochę swobody na myślenie.***”

„(Małe, zziębnięte i skulone w kąciku...), *bo niezauważalne (o tak, świetny kamuflaż), bo przestraszone (Boże, **nienawidzę ludzi**), bo próbujące się bronić (**poddaję się, wygrałeś, możesz odejść.**)*”

„(Odejdź ode mnie, ponieważ...) *kompletnie **nie rozumiem**, o czym mówisz i **nie chcę tego zrozumieć.***”

„(Nie widzisz, że ona cierpi, bo...) „ONE” **mnie nie obchodzą, wolę chłopców, nawet jako przyjaciół.**”

„(Odejdź ode mnie, ponieważ...) **mam cię głęboko w dupie i nie obchodzą mnie twoje poglądy na mój temat.**”

„(Gdybym zobaczył/a/ wspaniałego/a/...) **mężczyznę przypominającego księcia, który przyjechałby czarnym eleganckim samochodem, niczym na koniu – odeszła bym.**”

Jednocześnie wypowiedzi te wskazują na potrzebę doświadczania ciepła, obdarowywania innych miłością, troską, nieskrępowanego odczuwania i wyrażania własnych uczuć:

„(Małe, zziębnięte i skulone w kąciuku...) **to małe kociątko, które chcą przygarnąć.**”

„(Gdybym zobaczył/a/ wspaniałego/a/...) **mojego idola, miłość życia i wszystko co daje szczęście to chyba popłynęłyby mi wreszcie łzy, odeszła znieczulica.**”

Poprzez odniesienia do 1.os. l.poj. młodzież podejmująca twórczość literacką wyraża także zachodzące w niej konflikty i obecne sprzeczności emocjonalne:

„(Rozpacz, a także szczęście przeżywała...) **m ja, gdy weszłam dzisiaj do szkoły, bo z jednej strony te głupie lekcje, a z drugiej te wspaniałe przerwy.**”

„(Małe, zziębnięte i skulone w kąciuku...) **stworzonko patrzyło na mnie swoimi wielkimi bezbronnymi oczami, lecz nie mogłem odczytać z nich żadnej emocji – był to kamień.**”

Okazało się, że najwyższy wskaźnik empatii, wyrażony liczbą odniesień jednocześnie do siebie i innej osoby, przejawia młodzież podejmująca twórczość artystyczną i literacką. Stosowane odniesienia do siebie i innych osób ujawniają stosunek do innych, wyobrażenia młodych ludzi na temat ich relacji z innymi a także uczuć wobec nich żywionych.

Liczne wyrażenia świadczą o negatywnym nastawieniu do drugiej osoby – od obojętności i niechęci, poprzez pogardę aż do nienawiści:

„(Odejdź ode mnie, ponieważ...) **nie kocham Cię. Leave me alone! Tak naprawdę nie lubię kogoś odrzucać, gdyż sama jako człowiek tego doświadczyłam.**”

„(Odejdź ode mnie, ponieważ...) **nie chcę na ciebie patrzeć.**”

„(Odejdź ode mnie, ponieważ...) **nie mam ochoty z Tobą rozmawiać.**”

„(Odejdź ode mnie, ponieważ...) **mam cię głęboko w dupie i nie obchodzą mnie twoje poglądy na mój temat.**”

„(Odejdź ode mnie, ponieważ...) **nienawidzę cię.**”

Uczucia te ujawniły się przede wszystkim w uzupełnieniach zdania „Odejdź ode mnie, ponieważ...”.

Osoby niepodjęjące twórczej aktywności artystycznej uzupełniały to zdanie w sposób mniej ekspresywny:

- „(Odejdź ode mnie, ponieważ...) *nie pasujemy do siebie.*”
- „(Odejdź ode mnie, ponieważ...) *nie ma między nami tego, czego szukam, potrzebuję.*”
- „(Odejdź ode mnie, ponieważ...) *nie jestem tym, za kogo mnie bierzesz.*”
- „(Odejdź ode mnie, ponieważ...) *sprawiasz, że czuję się osaczona.*”
- „(Odejdź ode mnie, ponieważ...) *nie mogę na Ciebie patrzeć.*”
- „(Odejdź ode mnie, ponieważ...) *nie chcę Cię widzieć.*”

W wypowiedziach twórczej artystycznie młodzieży odnoszących się jednocześnie do siebie i innych widoczna jest również ambiwalencja przeżywanych uczuć:

- „(Odejdź ode mnie, ponieważ...) *mam Cię dość i mimo, że Cię kocham – idź!*”

Młodzi twórcy postrzegają siebie jako kogoś, kto niszczy drugą osobę – rujnuje marzenia, łamie serce, krzywdzi:

- „(Odejdź ode mnie, ponieważ...) *nie chcę psuć twoich marzeń.*”
- „(Odejdź ode mnie, ponieważ...) *złamię ci serce.*”
- „(Odejdź ode mnie, ponieważ...) *mogę stracić nad sobą kontrolę i zrobić Ci krzywdę.*”

W wypowiedziach osób niepodjęających twórczości artystycznej nie pojawiły się żadne wypowiedzi świadczące o takim postrzeganiu własnej osoby.

Jednocześnie w wypowiedziach młodych osób podejmujących twórczą aktywność artystyczną ujawnia się ogromna potrzeba bliskości z innymi, zwłaszcza w relacji miłosnej, jednak tendencje te wyrażone są z użyciem trybu przypuszczającego, co ukazuje rozłam pomiędzy marzeniami a rzeczywistością:

- „(Gdybym zobaczył/a/ wspaniałego/a/...) *mężczyznę, chciałabym z nim być.*”
- „(Gdybym zobaczył/a/ wspaniałego/a/...) *mężczyznę, rzuciłabym mu się w ramiona.*”
- „(Gdybym zobaczył/a/ wspaniałego/a/...) *Koreańczyka, rzuciłabym się na niego. Szczególnie, gdyby był moim idolem. Krzychałabym „Let me love you” i nie puściła nigdy. Kocham koreańską muzykę i kulturę i jestem totalnie tym tematem zafascynowana.*”
- „(Gdybym zobaczył/a/ wspaniałego/a/...) *mężczyznę, zakochałabym się w nim.*”
- „(Gdybym zobaczył/a/ wspaniałego/a/...) *księcia z bajki, wyszłabym za niego.*”

Wypowiedzi osób niepodjęających artystycznej aktywności, utrzymane w podobnym tonie, nie wyrażają aż tak silnego pragnienia bliskości:

„(Gdybym zobaczył/a/ wspaniałego/a/...) *mężczyznę, to uśmiechnęłaby się i poszłabym dalej.*”

„(Gdybym zobaczył/a/ wspaniałego/a/...) *chłopaka, porozmawiałabym z nim.*”

„(Gdybym zobaczył/a/ wspaniałego/a/...) *mężczyznę to bym do niego się odezwała.*”

Osoby niepodjmujące twórczości artystycznej w swoich wypowiedziach częściej odnoszą się także do zwierząt lub rzeczy zamiast do ludzi:

„(Gdybym zobaczył/a/ wspaniałego/a/...) *konia, wsiadłabym na niego.*”

„(Gdybym zobaczył/a/ wspaniałego/a/...) *pingwina to zrobiłabym zdjęcie a potem go przytuliła.*”

„(Gdybym zobaczył/a/ wspaniałego/a/...) *rzeźbę, utkwilibym w niej wzrok.*”

„(Gdybym zobaczył/a/ wspaniałego/a/...) *zółwia od razu bym go przytuliła.*”

„(Gdybym zobaczył/a/ wspaniałego/a/...) *artystę chciałbym go poznać.*”

Powyższe analizy wskazują na silne zaangażowanie emocjonalne młodych artystów, a także odczuwanie jednocześnie silnej potrzeby niezależności i odizolowania się od innych oraz potrzeby afiliacji, bliskości, akceptacji i miłości.

4. Podsumowanie

Przeprowadzona analiza wykazała, że wypowiedzi młodych osób, które podejmują aktywność artystyczną, zwłaszcza literacką, charakteryzują się większą ilością niektórych językowych przejawów ekspresywności niż wypowiedzi osób niepodjmujących twórczej aktywności artystycznej. Istotne statystycznie różnice wykazano w zakresie złożoności konstrukcji wypowiedzi, stosowania większej liczby określeń kategoriycznych i wyrażających negatywne emocje, częstszego stosowania powtórzeń oraz większej identyfikacji z sytuacją uczuciową.

Młodzież podejmująca twórczość artystyczną i literacką tworzy bardziej złożone wypowiedzi. Może to być związane z większą giętkością i płynnością językową, a także z większą łatwością w wyrażaniu własnych uczuć. Osoby podejmujące twórczą aktywność artystyczną i literacką przywiązują większą wagę do emocji, są w stanie lepiej dostrzegać, rozumieć i opisywać emocje własne oraz innych osób. Warto podkreślić, że osoby te częściej wyodrębniają część swoich wypowiedzi w osobne wypowiedzenia, co wskazuje na ich większe zaangażowanie emocjonalne (Grzesiuk 1995).

W wypowiedziach twórczej artystycznie młodzieży odzwierciedlają się jej cechy osobowości. Młodzi artyści mają tendencję do generalizowania stanów emocjonalnych na wszystkich ludzi. Odczuwanie zarówno pozytywnych, jak

i negatywnych emocji uważają za powszechne i naturalne, traktują je jako nieunikniony element funkcjonowania człowieka. Z łatwością dostrzegają emocje, lepiej rozumieją procesy emocjonalne, mają lepszy wgląd i większą łatwość w ekspresji własnych uczuć. Przejawiają duże zaangażowanie emocjonalne. Jest to związane z ich wysoką wrażliwością emocjonalną, kompetencjami społecznymi i empatią, co w swoich pracach podkreśla J. Piirto (2002, 2009).

Młodzi pisarze silnie odczuwają wiele emocji negatywnych, takich jak cierpienie, ból, smutek, złość, pogarda, nienawiść, żal, zazdrość, strach czy litość. Warto podkreślić, że reprezentacja emocji negatywnych jest w języku bardziej rozbudowana niż reprezentacja emocji pozytywnych (Zaleski 1998: 57). Negatywna walencja emocji ma ponadto duży wpływ na proces twórczy. Liczne badania potwierdzają, że artyści (a zwłaszcza pisarze i poeci) częściej przejawiają skłonności do zaburzeń depresyjnych niż przeciętne osoby z populacji (Silvia i Kaufman 2010; Kohanyi 2005; Kaufman 2003; Kaufman i Baer 2002; Kaufman 2000; Preti i Miotto 1999). Negatywny nastrój stanowi informację o tym, że coś jest nie tak, jak powinno być, co motywuje twórcę do zmian, rozwoju i przezwycięzania trudności, a także może stać się przyczynkiem do podjęcia twórczej aktywności (Martin i in. 1993; George i Zhou 2002, za: Gawda 2013: 56). Lęk odczuwany przez młodych artystów może być związany z neurotycznością, która również jest charakterystyczna dla twórców (Kaufman 2002).

Młodzi artyści odczuwają negatywne emocje względem innych osób. Są to emocje o różnej sile – złość, niechęć, nienawiść. Ich wypowiedzi wskazują na silną potrzebę niezależności, samodzielności, wyizolowania się od innych. Młodzi twórcy potrzebują własnej przestrzeni, przejawiają cechy introwertyczne, czerpią energię z przebywania w samotności. Czują swoją odmienność od innych osób, doświadczają z tego powodu odrzucenia. Pozostają w konflikcie ze światem i wartościami, które ten proponuje. Jest to silnie związane z niezależnością opisaną w trójczynnиковym modelu osobowości twórczej Nęcki (2012: 142 i n.). Autor zaznacza, że wybór autonomii może nieść za sobą izolację, samotność, odrzucenie, a nawet potępienie (Nęcka 2012: 143). Jednocześnie młodzi artyści mają ogromne pragnienie doświadczania pozytywnych uczuć i bliskości. Brakuje im możliwości obdarowywania innych uczuciami i wyrażania ich w nieskrępowany sposób. Młodzi twórcy pragną emocjonalnej bliskości, ciepła, miłości i tworzenia głębokich, satysfakcjonujących związków. Należy podkreślić, że pragnienia te wyrażane są niemal jedynie w formie zdań w trybie przypuszczającym, co ukazuje rozbieżność pomiędzy sferą marzeń a rzeczywistością. Potrzeba afiliacji doświadczana przez młodych twórców wynika z ich okresu rozwojowego, jednocześnie pozostaje jednak w sprzeczności z niezwykle silną potrzebą niezależności.

Zachowanie równowagi pomiędzy dążeniami afiliacyjnymi i konformistycznymi a dążeniami do autonomii jest niezwykle trudne i kosztowne emocjonalnie. Osoby twórcze w obliczu takiego konfliktu wybierają najczęściej autonomię (tamże), dlatego też realizacja potrzeby afiliacji pozostaje w sferze niespełnionych pragnień i marzeń.

Sprzeczne dążenia młodych artystów prowadzą do doświadczania przez nich wewnętrznych konfliktów, rozterek, ambiwalencji uczuć i dostrzegania niespójności. Sytuacja jednoczesnego odczuwania pozytywnych i negatywnych emocji sprzyja generowaniu twórczych pomysłów, co jest związane z organizacją sieci pamięciowej – podczas występowania emocji o różnej walencji ma miejsce silniejsza aktywacja i aktywizacja większej liczby węzłów pamięciowych (Richards 1994; Fong 2003, za: Gawda 2013: 57–58).

Młodzież podejmująca twórczą aktywność literacką w wypowiedziach przejawia negatywny obraz własnej osoby. Postrzega siebie jako jednostki samolubne, niedostosowane i niepasujące do świata, sprawiające innym ból i przynoszące cierpienie. Postrzeganie własnej osoby w złym świetle jest charakterystyczne dla artystów, zwłaszcza podejmujących aktywność literacką. Twórczość literacka może bezpośrednio implikować zachowania depresyjne poprzez głęboką analizę własnych stanów emocjonalnych, myśli oraz motywów. Może także wyzwalać złe samopoczucie psychiczne poprzez doświadczane niepowodzenia oraz poczucie odmienności i odrzucenia przez inne osoby (Nęcka 2012: 150).

Wypowiedzi osób podejmujących twórczość literacką pokazują, że postrzegają one swoją aktualną sytuację i obecnie przeżywane stany emocjonalne jako niezmiennie. Nie widzą możliwości zmiany swojego życia, co przysparza im wiele cierpienia. Takie postrzeganie rzeczywistości stoi w sprzeczności z potrzebą zmian, stymulacji i doznawania nowości charakterystyczną dla osób twórczych (Nęcka 2012: 141). Młodzi pisarze odczuwają cierpienie spowodowane niemożnością zaspokojenia tak ważnej dla nich potrzeby nowości, jednocześnie postrzegają rzeczywistość jako czarno-białą, stosują liczne kwantyfikatory wielkie, nie pozostawiając miejsca na wyjątki i odstępstwa, przez co pozbawiają się możliwości upragnionej zmiany.

Przeprowadzone badania wykazały, że wypowiedzi młodzieży podejmującej twórczość literacką charakteryzują się największą ilością językowych wskaźników ekspresywności, takich jak złożoność konstrukcji wypowiedzi, stosowanie określeń kategorycznych, wykorzystywanie określeń wyrażających negatywne emocje, powtórzenia oraz wysoki stopień zaangażowania w sytuację. W wypowiedziach młodych artystów zostały ujawnione cechy osobowości, takie jak niezależność, kompetencje emocjonalne, doświadczanie emocji o negatywnej walencji oraz ambiwalencji emocjonalnej, potrzeba zmian, afiliacji, a także negatywne postrzeganie samego siebie.

Literatura

- Gawda B. (2007): *Ekspresja pojęć afektywnych w narracjach osób z osobowością antyspołeczną*. Lublin.
- Gawda B. (2010a): *Negacje w narracjach o miłości osób antyspołecznych*. [W:] *Psychologia małych i wielkich narracji*. Red. M. Straś-Romanowska, B. Bartosz i M. Żurko. Warszawa, s. 245–255.
- Gawda B. (2010b): *Syntax of Emotional Narratives of Persons Diagnosed with Antisocial Personality*. "Journal of Psycholinguistic Research" 39, s. 273–283.
- Gawda B. (2013): *Emocje w procesie twórczym*. [W:] *Barwy twórczości*. Red. M. Kuśpit. Lublin, s. 55–67.
- Grabias S. (1981): *O ekspresywności języka: ekspresja a słowotwórstwo*. Lublin.
- Grabias S. (2001): *Język w zachowaniach społecznych*. Lublin.
- Grzesiuk A. (1995): *Składnia wypowiedzi emocjonalnych*. Lublin.
- Jamison K.R. (1996): *Touched with Fire: Manic-Depressive Illness and the Artistic Temperament*. New York.
- Kaufman J.C. (2000): *Genius, lunatics and poets: Mental illness in prize-winning authors*. "Imagination, Cognition and Personality" 20(4), s. 305–314.
- Kaufman J.C. (2001): *The Sylvia Plath effect: Mental illness in eminent creative writers*. "The Journal of Creative Behavior" 35(1), 37–50.
- Kaufman J.C. (2002): *Narrative and Paradigmatic Thinking Styles in Creative Writing and Journalism Students*. "Journal of Creative Behavior" 36(3), s. 201–219.
- Kaufman J.C. (2003): *The cost of the muse: poets die young*. "Death Studies" 27(9), s. 813–821.
- Kaufman J.C., Baer J. (2002): *I bask in dreams of suicide: Mental illness, poetry, and women*. "Review of General Psychology" 6(3), 271.
- Kaufman J.C., Sexton J.D. (2006): *Why doesn't the writing cure help poets?* "Review of General Psychology" 10(3), s. 268.
- Kohanyi A. (2005): *Four Factors That May Predict the Emergence of Creative Writing: A Proposed Model*. "Creativity Research Journal" 17(2–3), s. 195–205.
- Ludwig A.M. (1994): *Mental illness and creative activity in female writers*. "American Journal of Psychiatry" 151(11), s. 1650–1656.
- Ludwig A.M. (1995): *The Price of Greatness: Resolving the Creativity and Madness Controversy*. Guilford Press.
- Nettle D. (2006): *Schizotypy and mental health amongst poets, visual artists, and mathematicians*. "Journal of Research in Personality" 40(6), s. 876–890.
- Nęcka E. (2012): *Psychologia twórczości*. Sopot.
- Nowakowska-Kempna I. (1986): *Konstrukcje zdaniowe z leksykalnymi wykładnikami predykatów uczuć*. Katowice.
- Piirto J. (2002): *"My teeming brain": Understanding creative writers*. Cresskill, NJ.
- Piirto J. (2009): *The personalities of creative writers*. [W:] *The Psychology of Creative Writing*, s. 3–22.
- Preti A., Miotto P. (1999): *Suicide among eminent artists*. "Psychological Reports" 84(1), s. 291–301.
- Silvia P.J., Kaufman J.C. (2010): *Creativity and mental illness*. [W:] *Cambridge Handbook of Creativity*. Red. J.C. Kaufman, R.J. Sternberg. New York, s. 381–394.
- Wierzbicka A. (1971): *Kocha, lubi, szanuje. Medytacje semantyczne*. Warszawa.
- Zaleski Z. (1998): *Od zawiści do zemsty. Społeczna psychologia kłopotliwych emocji*. Warszawa.

Summary

The focus of the research is an analysis of linguistic expressivity in utterances of young artists. 90 written statements of people forming three equal groups (young creative writers, young artists and the youth not undertaking any creative activity) have been analyzed. The results show that the utterances of young creative writers contain the most indicators of expressivity. These are: the complexity of the structures conveying expressive content, the use of categorical terms and ones expressing negative emotions, the use of repetitions and degree of identification within the emotional situation. In the young artists' sentences the following personality traits have been revealed: independence, ability to understand emotions and ease of expressing them, experiencing negative and ambivalent emotional states, the need for change, the need for affiliation and negative self-image.